

ТАРЫХ ИЛИМДЕРИ
ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCES

Амантур уулу Э.

**ИРАН ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МИСАЛЫНДА
ШИИТ МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮ ЖАНА ИМАМ ХОМЕЙНИНИН
«ИСЛАМ МАМЛЕКЕТИ» КОНЦЕПЦИЯСЫ**

Амантур уулу Э.

**SHIITE STATEHOOD ON THE EXAMPLE OF THE
ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN AND THE CONCEPT
OF IMAM KHOMEINI «ISLAMIC STATE»**

Amantur uulu E.

**SHIITE STATEHOOD ON THE EXAMPLE OF THE
ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN AND THE CONCEPT
OF IMAM KHOMEINI «ISLAMIC STATE»**

УДК: 93 (07)

Акыркы бир нече он жылдыкта Иранда ислам мамлекеттүүлүгүнүн белгилүү бир эволюциясы байкалууда. Көптөгөн эксперттер исламдык башкаруунун шиит моделин жаңы өнүктүрү жөнүндө айтып жатышат жана бул биринчи кезекте исламизм менен республиканизмдик өзгөчөлүктөрүнүн бири-бирине өтүү процессинен көрүнүп турат. Республиканизм Иран Ислам Республикасында иштеп жаткан шайлоо системасында эң айкын көрүнүп, жогоруда белгиленгендей, президенттик жана парламенттик шайлоолор, ошондой эле жергиликтүү бийлик органдарына шайлоолор үзгүлтүксүз өткөрүлүп жаткандыгынан даана байкалат. Өлкө калкы шайлоо процессине активдүү катышууда жана муну ислам демократиясынын белгилүү бир жетишкендиги катары баалоого болот. Өткөн кылымдын 90-жылдарында ислам мамлекеттүүлүгүнүн ирандык версиясынын өнүгүүсүндө жаңы этапты белгилеген процесстер баишталган. 1979-жылдагы ислам революциясынын негизги мурасы - азыркы учурда өлкөнүн жетекчилигине түздөн-түз таасирин тийгизген ирандык диниятчылардын ишмердүүлүгү.

Негизги сөздөр: мамлекеттүүлүк, республиканизм, халифат, династия, суннит, шиит, революция, конституция.

В последние несколько десятилетий в Иране произошла определенная эволюция исламской государственности. Многие эксперты говорят о новых аспектах шиитской модели исламского правления, и это прежде всего отражается в процессе перехода от исламизма к республиканизму. Республиканизм наиболее ярко проявляется в избирательной системе Исламской Республики Иран, для которой, как отмечалось выше, характерны регулярные президентские и парламентские выборы, а также выборы в местные органы власти. Жители страны активно участвуют в избирательном процессе, и это можно считать определенным достижением исламской демократии. В 90-е годы прошлого века начался новый этап развития иранской версии исламской государственности. Главное наследие Исламской революции 1979 года – деятельность иранских священнослужителей, которые сейчас имеют прямое влияние на руководство страны.

Ключевые слова: государственность, республиканизм, халифат, династия, сунниты, шииты, революция, конституция.

In the last few decades, a certain evolution of Islamic statehood has taken place in Iran. Many experts talk about new aspects of the Shiite model of Islamic government, and this is primarily reflected in the process of transition from Islamism to republicanism. Republicanism is most clearly manifested in the electoral system of the Islamic Republic of Iran, which, as noted above, is characterized by regular presidential and parliamentary elections, as well as elections to local authorities. The inhabitants of the country actively participate in the electoral process, and this can be considered a certain achievement of Islamic democracy. In the 90s of the last century, a new stage in the development of the Iranian version of Islamic statehood began. The main legacy of the Islamic Revolution of 1979 is the activities of the Iranian clerics, who now have a direct influence on the country's leadership.

Key words: statehood, republicanism, caliphate, dynasty, Sunnis, Shiites, revolution, constitution.

Дээрлик бардык диндерге бөлүнүүлөр мүнөздүү. Ошондой бөлүнүү исламды да кыйгап өткөн жок. VII кылымдын башында эле ар кандай теориялык проблемалар, т.а. ыйман маселеси, күнөө кылган адамдын абалы, тагдыр маселеси, Курандын келип чыгышы, мамлекеттик түзүлүш, мураскер ж.б. боюнча ислам дин уламалары активдүү талкуулашып, ал процессте бир топ ача пикирлер келип чыккан. Натыйжада ушул жана башка дагы келишпестиктерден улам исламдагы бир нече өз алдынча агымдар пайда болду: суннилер, шииттер, харижиттер, муржииттер жана мутазилиттер.

VII кылымдын экинчи жарымында, башкача айтканда Мухаммед пайгамбардын көзү өткөндөн көп өтпөй эле Ислам дүйнөсүндө биринчи олуттуу диний жана саясий бөлүнүү пайда болгон. Буга халифаттагы бийликтин мүнөзү жана мураскерлиги жөнүндөгү маселе себеп болгон. Ошентип, үч агым

пайда болгон – сунниттер (Сүннөт кармангандар), шийиттер (арабча – жактоочулар, партиялар) жана харижиттер (арабча – айтуучулар).

Сунниттер алгачкы төрт адил халифтин бийлигинин мыйзамдуулугун тааныса, шийиттер төртүнчү адил халифти жана шийиттердин биринчи имамы Алини таанып (661-ж. каза болгон), ал эми ал өлгөндөн кийин анын урпактары (Алиддер) мураскерлер жана мусулмандардын мыйзамдуу башчысы деп эсептешкен. Шийиттердин ичинен эң атактуулары имамийлер же Алинин (Али ибн Абу Талиб) түздөнтүз урпактарынан болгон 12 имамды тааныгандыктан ушундай аталып калган.

Акыркы беш кылымдан бери шийит агымы Ирандын жашоосунун бардык чөйрөлөрүнө (саясат, экономика, аскердик иштер, мыйзам чыгаруу, маданият, каада-салттар) эбегейсиз таасирин тийгизип келет. Бүгүнкү күндө Иранда бардык мамлекеттик бийлик 50 жылдан ашык убакыттан бери дин өкүлдөрүнүн колуна топтолгон.

Шиялардин ислам коомчулугун жана мамлекеттин уюштуруу концепциясы ирандыктардын менталитети менен айкалышкан. Иранда XVI кылымдын башталышынан тартып шиа Жафарит мазхабы башкаруу Сефевиддер династиясынын колдоосу астында тездик менен жайыла баштаган. Бул кадам Иран шахынын Осмон империясынан бөлүнүү каалоосунан улам келип чыккан анткени анын идеологиясы жана башкаруусу сунниттик концепцияга негизделген. Албетте, өлкөнүн динин зороастризмге (мурда болгон) же христианчылыкка же башка динге өзгөртүү натыйжа бербейт эле, анткени Сефевиддерге жана Шах Исмаил бийликке келгенге чейин Иранда элдин басымдуу бөлүгү сунниттер болгон жана Кашан менен Кумдун ортосунда жашаган калктын аз гана бөлүгү шийиттер болгон. Шийизмдин жардамы менен бул династия өзүнүн башкаруусу астында өтө чоң аймакты, анын ичинде азыркы Иранды бириктирүүгө жетишкен. Бирок шийит агымын тандоо кокусунан болгон эмес. Бул идеологиянын шах үчүн кызмат кылуусунун негизи ага элдин саясий да, руханий да лидери катары, олуя катары баш ийиүүсүн камсыз кылуу эле. Ошондуктан, шийит агымынын идеологиясынын тарыхына жана өзгөчөлүктөрүнө учкай кайрылуу зарыл деп эсептейбиз.

Сунниттерден айырмаланып шиит агымы орто кылымдарда диний мамлекет теориясын толук иштеп чыга алган жок [1]. Шийиттик имамат концепциясынын негизинде мамлекеттүүлүктү түзүүнүн алгачкы тажрыйбасы Египеттеги Фатимид халифаты болгон. Шийизмдин исмаилит агымы бүгүнкү күнгө чейин жашыруун имамга (имам-э-хазер) эмес, «азыркыга» баш ийет. Бирок, Фатимиддер мамлекетин таза «шиа» деп атоого болбойт, анткени анын калкынын басымдуу бөлүгү сунниттер болгондугун ошого

карабастан, бул мамлекетте шииттер менен сунниттердин чогуу жашоо тажрыйбасы бүгүнкү күндө актуалдуу болушу мүмкүндүгүн да белгилөө керек.

Шийизмдин идеологиялык негизи адегенде Мухаммед пайгамбардын урпактары күнөөсүз («маасум») үй-бүлөсүнө таазим кылуу идеясы менен курулган, ал пайгамбар сыяктуу эле адамзатты башкарып, элди акыйкат жолуна багыттоого тийиш. Ошондуктан, шиа идеологиясы имамдарга баш ийүүгө басым жасап, алардын бийлигин абсолюттук катары тааныган.

Бирок, «мураска өткөн ыйыктык» жана имамдарга абсолюттук баш ийүү сунниттер тарабынан эч качан кабыл алынган эмес, алар пайгамбарлар, анын ичинде Мухаммед пайгамбардын өзү да ката кетирип, каталарын мойнуна алган күндө да, Пайгамбардын үй-бүлөсүнөн болсо да адамдар ээрчүүгө милдеттүү эмес деп эсептешкен. Шийиттер бир гана Куран жана хадистерди жана «бул уруксат, було арам» деген эрежелерди жетекчиликке алышпайт. Сунниттерден айырмаланып, шииттерде имамдарды сыйлоо салты бар, бул абдан эмоционалдуу берүүлүк менен коштолгон. Ошентип, ошол кездеги шийизм теориялык жактан мурдагы эң жагымдуу идеологиялык курал болгон жана шахтын негизги милдетине жооп берген укмуштуудай натыйжага ээ болгон - имамдын статусун түзгөн.

Иранда шийит идеологиясы тездик менен жайылган жана дин кызматкерлеринин бедели өскөн. Убакыттын өтүшү менен руханий насаатчы Иранда ушунчалык таасирдүү болуп, Шах Исмаил Сафавие өлгөндөн кийин да жаңы шах аны «ыйык имамдын» («имаме масум») өкүлү даражасына көтөргөн. Ал эми бир аз убакыт өткөндөн кийин бул элдин руханий лидери азыркы бийликти колдоп, дал ушул бийликти «ыйык имамдын» өзү да, Кудай да жакшы кабыл алганын айтып чыкты («салтанат масруе»). Албетте, шах шийит дин өкүлдөрүнүн колдоосуна ээ болгон, бирок анын светтик бийлигине ошолор ортомчулук кылып калган. Ыймандуу шийиттер үчүн жашыруун имамдын валийлери (валилери) болгон мужтахиддер өздөрүнүн колдорунда бүт светтик жана руханий бийликти топтошкон жана алар шахты утурумдук бийликке «делегацияланган».

Өз кезегинде саясатка катышуу, мамлекетти колдоо диндин мазмунуна жана дин кызматкерлеринин өздөрүнүн статусуна таасирин тийгизбей койгон жок: руханий насаатчылар тарабынан жарыяланган ошол диний жоболор (фатвалар) шийит теологдорунун мурун чыгарган чечимдерине өтө карама-каршы келгени башка мамлекеттердеги мия дин кызматкерлерин канааттандырган эмес. Ошондуктан, Иранда шийизм-

дин өнүгүүсү башка мамлекеттердеги шийит теологдорунун пикирине карабастан өз алдынча жүргөн.

Чындыгында, булар Иранда шийит кастасынын калыптанышынын, анын коомдук-саясий иерархиясынын курулушунун, руханий лидердин дайындалышынын алгачкы этаптары болгон. Ирандын шийит идеологиясынын мындан аркы өнүгүүсү буга чейинкидей өкмөткө таянбастан ишке ашкан.

Көп өтпөй диниятчылар Шахка таптакыр муктаж болбой калышты жана ислам революциясы аркылуу алар биринчи Ислам Республикасын жарыялай алышкандыгын төмөндө карап чыгабыз.

Ирандын шийит дин өкүлдөрүнүн саясатташуусунун алгачкы белгилери XIX кылымдын ортосунан тарта байкала баштаган. Бул көбүнчө колонизатор державалардын бул өлкөгө өз көзөмөлүн орнотуу аракеттери менен шартталып, Иранды батышташтырууга каршы туруу зарылчылыгына алып келген. Мындай күрөштүн эң эффективдүү куралы катары жихад б.а. ыйык согуш жарыялоо тандалып алынган. Ислам мамлекеттүүлүгүнүн салттуу нормаларын объективдүү талаптарга ылайыкташтыруу аракети катары түшүнүлгөн диний-саясий модернизм идеологиясынын пайдубалы түптөлгөн 1905-1911-жылдардагы Иран конституциялык кыймылында диний өкүлдөр дээрлик жетектөөчү ролду ойногон. Саясий трансформацияларды коомдун колдоосун камсыз кылуу үчүн кыймыл диний ураандарынын астында жүргүзүлдү. Дегеле революциянын биринчи этабынын кыймылдаткыч күчү дал ушул дин өкүлдөрү болгон.

Шах Мохаммад Реза Пехлеви өз кезегинде өлкөнү батышташтырууга багытталган өзүнүн реформачыл курсун жарыялап, анын алкагында бийлик Иран коомчулугунун алдында диний ишмерлердин таасирин азайтуу аракетин жасады. Бийликтин кысымы дин өкүлдөрүн мамлекеттик-конфессионалдык мамилелердин формасын таанууга мажбур кылды. Мында светтик бийлик динден, дин саясаттан бөлүнгөн, дин өкүлдөрүнө өлкөнүн саясий турмушуна, саясий партиялар жана бирикмелердин ишмердүүлүкүнө катышуусуна номиналдык жактан тыюу салуу алдын ала белгилеген система таңууланган. Чындыгында, диний лидерлер шахтын батышчыл линиясы боюнча жүргүзгөн социалдык жаңылануу курсуна каршылык көрсөтүүнү токтоткон жок. Жогорку мамлекеттик бийлик менен уламалар ортосундагы мамилелердин чыңалуусу күчөдү.

Кийинки эки он жылдыкты исламдык саясий ой жүгүртүүнүн гүлдөгөн учуру деп эсептөөгө болот. Бул аралык кийинчерээк орун алган Ирандагы Ислам революциясынын негизин түзө турган диний идеологиянын өнүгүшү менен өзгөчөлөнгөн. Анын авторлору диний модернизм идеяларынын жолдоочулары

аятолла Р. Хомейни, А. Табатабаи, С.М.Талегани, М.Мотаххари, М.Бехешти, М.К. Шариатмадари, ошондой эле А. Шариати, М. Базарган ж.б. болгон.

Алардын идеологиясынын негизги концепциясы ислам менен мамлекеттүүлүктүн ажырагыс тезиси болгон «...империялык державалар динди саясаттан, саясатты динден кубануу менен ажыратышты. Саясатчыларыбыз башынан эле ушул идеяны ишке ашырууга жан далбастап, ал эми биз, дин адамдары, саясатка маани бербей, дин менен гана чектелишибиз керек деп эсептеп келгенбиз» Ислам кыймылынын идеялык-концептуалдык негиздерин калыптандыруу менен эле бир мезгилде диний органдарды уюштуруучу түзүмдөрүн формалдаштыруу процесси жүргөн. XX кылымдын 60-жылдардын башында Иранда аятолла Хомейни жетектеген уламалар кеңешинин негизинде оппозиция түзүлүп, үгүт иштерине активдүү катыша башташкан. 1961-жылы Кум шаарында Исламды жана анын ыйык китеби – Куранды жайылтуу жана коргоо, өлкө боюнча үгүттөөчү кадрларды даярдоо жана аларды коргоо боюнча жоопкерчилик алган уюм катары Кум Мугалимдер коомунун дин таануу борбору (МК ДТМ) түзүлдү. Уюмдун өкүлдөрү коом турмушунун бардык чөйрөлөрүндө ислам нормаларын колдонууга үндөшү керек болчу.

Коом тарабынан биринчи кадамдар 1963-жылы жасалган. Анда шах Пехлевинин модернизация курсуна каршы бир катар нааразылык акциялары уюштурулуп, анын натыйжасында оппозиция өкүлдөрү өкмөттүк аскерлер менен кагылышууга барышкан. 1963-жылы Хомейни камакка алынып, 8 айдан кийин бошотулган соң ал кайрадан оппозициялык ишмердүүлүгүн улантканына байланыштуу 1964-жылы камакка алынып, өлкөдөн чыгарылган.

Имам Хомейни Исламды философиялык доктрина же жүрүм-турум көрсөтмөлөрүнүн жыйындысы катары карабастан өтө кенен идеалардын башаты катары караган. Бул диний ишмер уламаларды жалпысынан эки чоң топко бөлүнгөн: Ислам окуусунан философиялык, метафизикалык маселелерди гана көрө алгандар жана материалисттик көз карашты көргөндөр. Чындыгында, имамдын айтымында, ислам диний же дүйнөлүк көйгөйлөр менен гана чектелбейт, ислам конфессия катары бул аспектилерди бириктирет. Исламдын реалдуу жашоодо ишке ашырылышы, жекелик деңгээлде такыба жашоо формасында, мамлекеттик деңгээлде ислам мамлекеттүүлүгүн орнотуу түрүндө ишке ашырылышы керек. Аятолла Хомейни мындай деп баса белгилеген: «Аллахка ант болсун, Ислам бүтүндөй саясат, бирок аны туура эмес түшүнүшкөн. Саясат таануу исламдан келип чыккан» [5].

1979-жылы 1-февралда Аятолла Хомейни 15

жылкы сүргүндөн кийин мекенине кайтып келген. Ал кайтып келгенден кийин имам Бахтиярды кызматтан алып, 4-февралда Мехди Базагранды жаңы премьер-министр кылып дайындаган соң Шапур Бахтияр Францияга качып кеткен. 1979-жылдын 1-апрелде өлкөдө референдум өтүп, анда Иран Ислам мамлекети түзүлгөнү жарыяланганышы менен Иранда Ислам революциясы жеңишке жетти.

Бийликке дин өкүлдөрүнүн келиши менен бийликтин жаңы системасын түзүү процесстери башталган, келечектеги мамлекеттик түзүлүштүн ар кандай варианттары сунушталды. Дин өкүлдөрүнүн бир бөлүгү жана либералдык буржуазиянын катарындагы айрым топтор ислам республикасын түзүүнү колдошкон, ошол эле учурда башка долбоорлор да болгон. Маселе «ислам республикасы» терминин аныктоодо кабыл алынган, мурун колдонулган универсалдуу мамиленин жоктугунда болгон.

Аятолла К.Шариатмадари (Ирандагы шииттер жамаатынын башчысы), Ш. Мараши-Нежафи жана М.Р. Голпаегани сыяктуу бир нече абройлуу шийит теологдору мамлекеттик бийликтин структурасында борбордук орунду вилайат аль-факих турган Имам Хомейнинин мамлекеттик долбоорунун кабыл алынышына каршы чыкты. Коомдогу барган сайын күчөгөн бөлүнүү жүрүп жаткан учурда Хомейни жана анын жолдоочулары жергиликтүү бийликте өздөрүнүн үстөмдүгүн камсыз кылуу үчүн иш-аракеттерди башташкан. Бул акыркы жеңишти камсыз кылууга жетишсиз болуп, бардык ислам күчтөрүн бириктирип турган диний партия керек болду. Анын ишмердүүлүгү 1979-жылы декабрда кабыл алынган Иран Ислам Республикасынын Негизги Мыйзамында вилайат ал-факих принцибинин бекитилишинде чечүүчү роль ойногон [5].

Жаңы Конституциянын кабыл алынышы коомду жана чарбалык ишти уюштурууда исламдык нормаларынын мамлекеттик статус менен берилгендигин бекитти. Мамлекеттүүлүктүн вилайат аль-факих принцибинде уюштуруу жол-жобосун киргизилип ага ылайык мамлекеттеги биринчи адамдын статусу эң кеңири ыйгарым укуктарга ээ руханий лидерге таандык болгон. Өлкөнүн жалпы саясий багытын аныктоо, куралдуу күчтөрдүн башчысы, жогорку кызмат адамдарын дайындоо сыяктуу эң жогорку ыйгарым укуктар берилди [5]. Бул реформалардын башында турган имам Хомейнинин биринчи руханий лидер болгондугу табигый нерсе эле жана ал бул кызматты 1989-жылы көз жумганга чейин ээлеген.

Иран вариантындагы ислам мамлекеттүүлүгү теократия менен республиканизмдин элементтери чырмалышкан система болгону менен теократиялык диний курам кыйла үстөмдүк кылат. Анын далили катары саясий системадагы бийликтин ичиндеги че-

чимдерди кабыл алуу механизмдеринде мамлекеттик органдар менен гана чектелбегендигин алсак болот. Бул процесстерде төмөнкү диний бирикмелер маанилүү роль ойнойт: Кум жана Мешхед диний борборлорунун улуу аятоллалары, дин өкүлдөрүнүн диний-саясий коомдору (ОБВ жана ОПКРТС), руханий лидердин кеңсеси, КСИРдин жетекчилиги, Жогорку Маданий революция кеңеши, Улуттук коопсуздук боюнча жогорку кеңеш, Жума имамдар кеңеши, Ислам пропагандасы уюму. Булардын бардыгы тигил же бул даражада күн тартибинин актуалдуу саясий, экономикалык ж.б. маселелер боюнча чечимдерди иштеп чыгууга жана кабыл алууга катышышат. Ошол эле учурда акыркы чечимди кабыл алуу укугу мамлекеттин биринчи адамы катары руханий лидерге ыйгарылган [4, 139-б.]. Иран Ислам Республикасынын мамлекеттик бийлигинин структурасы жөнүндө сөз кылып жатып, негизги ишмердүүлүгү жана милдети коомчулукту мобилизациялоого жана коомдогу нааразычылыкты басууга багытталган атайын органдарды айтпай коюуга болбойт. Бул багытта иш жүргүзгөн КСИР (IRG) жана Басиж сыяктуу мекемелерди баса көрсөтүүгө болот.

Акыркы бир нече он жылдыкта Иранда ислам мамлекеттүүлүгүнүн белгилүү бир эволюциясы байкалууда. Көптөгөн эксперттер исламдык башкаруунун шийит моделинин жаңы өнүктөрү жөнүндө айтып жатышат жана бул биринчи кезекте исламизм менен республиканизмдик өзгөчөлүктөрүнүн бири-бирине өтүү процессинен көрүнүп турат. Республиканизм Иран Ислам Республикасында иштеп жаткан шайлоо системасында эң айкын көрүнүп, жогоруда белгиленгендей, президенттик жана парламенттик шайлоолор, ошондой эле жергиликтүү бийлик органдарына шайлоолор үзгүлтүксүз өткөрүлүп жаткандыгынан даана байкалат. Өлкө калкы шайлоо процессине активдүү катышууда жана муну ислам демократиясынын белгилүү бир жетишкендиги катары баалоого болот.

Өткөн кылымдын 90-жылдарында ислам мамлекеттүүлүгүнүн ирандык версиясынын өнүгүүсүндө жаңы этапты белгилеген процесстер башталган. Ал Иран-Ирак согушу аяктагандан кийин А.А. Хашеми Рафсанжани Ирандын президенттигине келүүсү менен тыгыз байланыштуу. Анын саясий курсунун өзөгүн максатка ылайыктуулук принциби түзгөн б.а. ал идеологиялык ченемдерден мамлекеттик кызыкчылыктын үстөмдүгүнүн приоритети башкы багыт катары караган. Бул саясий ишмери согуштан кийинки жылдардагы кризистен чыгууга багытталган саясий жана экономикалык реформаларды ишке ашыруу программасын сунуштап, анын алкагында Иранга чет элдик инвестицияларды жана алдыңкы технологияларды тартуу үчүн эл аралык диалогду

өнүктүрүү зарылчылыгы аныкталган. Жалпысынан алганда, бул курсту батыштын экономикалык моделинин принциптерин ислам механизмдеринде кабыл алынган принциптер менен айкалыштыруу менен мусулман мамлекеттер үчүн ылайыктуу жана натыйжалуураак болгон экономикалык моделди түзүү аракети катары караса болот [3, 171-б.].

Буга параллелдүү диний модернизм идеяларынын өнүгүүсү, Аятолла Хомейнинин мурдагы тарапташы, Ислам республикасынын биринчи он жылдыктагы ислам мамлекеттүүлүгүн орнотуудагы жетишкендиктерин кайра карап чыккан Аятолла Монтазеринин ысымы менен байланыштуу. Ал Ирандын мамлекеттик бийлигинин негизин түзгөн теократиялык тенденцияларга артыкчылык берүү натыйжасыз деген жыйынтыкка келген. Албетте, бул тыянагы менен коомдук жана диний ишмер башкаруучу режим менен оппозиция болуп калган. Ошого карабастан, анын артыкчылыгы, ал сунуш кылган идеялардын диниятчылар жана жарандык коом арасында жайылган исламий башкаруу идеяларын кайра карап чыгууга түрткү болгон. Бара-бара диний модернизм концепциясы өлкөнүн саясий аренасында барган сайын көбүрөөк салмакка ээ болуп реформалоо программасынын негизин түздү.

Жыйынтыктап айтканда, Иран Ислам Республикасынын ислам мамлекеттүүлүгүнүн өзүнүн системасын түзө алды жана аны мусулман коомун модернизациялоонун үлгүсү катары сыпаттаса болот. Ал көз карандысыз, тышкы таасирлерден, күчтөрдөн тышкары өнүгүү жолун тандап алган. Бул модель салттуу баалуулуктарга негизделген жана алар өздөрүнүн саясий өзгөчөлүгүн сактап калуу менен кандайдыр бир деңгээлде демократиялык принциптерди камтып турат.

Ислам Республикасынын тажрыйбасы көрсөткөндөй, динди саясий күрөштүн кубаттуу куралына айланган идеология катары пайдалануу саясий кырдаалы туруксуз, экономика алсыз, улуттук иденттүүлүк кризисин баштан кечирип жаткан өлкөлөрдө коомдук-саясий процесстердин андан ары өнүгүү багытын аныктоодо чечүүчү роль ойной алаарын көр-

сөттү. Азыркы учурдагы ислам мамлекетинде ислам дини мамлекеттик түзүмдө негизги болгон менен конституциялык, кылмыш, үй-бүлө, салык ж.б. укуктук тармактарында шариат негиздери, талаптары бир топ өзгөрүүгө, реформага дуушар болду [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Ирандын мисалы дүйнөдө ислам кайра жаралуу толкунунун өсүшүнө өзүнүн салымын кошту жана Батыш-Чыгыш жана Түндүк-Түштүк линиясы боюнча мамилелерди кайра карап чыгуу көйгөйүн курчутуп, ислам дүйнөсүнүн башка өлкөлөр менен байланыштарын жана кызматташуу багыттарын ачып берди. Саясий идеология Ирандын саясий турмушунда чечүүчү роль ойнойт. 1979-жылдагы ислам революциясынын негизги мурасы - азыркы учурда өлкөнүн жетекчилигине түздөн-түз таасирин тийгизген ирандык диниятчылардын ишмердүүлүгү. Идеологиялык нормаларды иштеп чыгуу жана колдонуу консервативдүү ой жүгүртүүлөргө олуттуу ыктоо менен ылдам жана белгилүү жол менен баратат. Негизги төмөнкүдөй тыянактарды чыгарсак болот: Ирандын башкаруучу саясий элитасы да, коомдун көпчүлүк бөлүгү да 1979-жылдагы Ислам революциясынын идеаларына берилген бойдон калууда, оппозиция улам бийликке келген консерваторлорго каршы бирдиктүү аракет кыла алган эмес.

Литература:

1. Амантур уулу Э. Суннитская и шиитская модели государства в истории развития исламской государственности. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. №. 3. С. 204-206
2. Амантур уулу Э. Исторические тенденции становления исламской государственности. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 2. С. 145-148.
3. Дунаева Е.В. Шиитское духовенство в политической жизни современного Ирана. / Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. 2018. - №4. - С.169-189.
4. Филин Н.А. Социально-историческое развитие Исламской Республики Иран (1979-2008 гг.). факторы устойчивости государственной власти. - М.: РГГУ, 2012. 288 с.
5. Maududi A.A. Jihad in Islam. Beirut: Islamic Publications (Pvt.) Ltd. 1980. 28 p.